

Úvodem

Česko-polská spolupráce v oblasti dějepisné učebnicové produkce má už svou dlouholetou tradici. Pracovní skupina pro analýzu školních učebnic vznikla při Stále společné česko-polské komisi humanitních věd při MŠMT ČR a MEN PR v polovině 90. let 20. století. Zásahu o její založení měli tehdejší předsedové české a polské části Stále společné česko-polské komise, prof. dr. Milan Myška a prof. dr. hab. Michał Pułaski. Důvodem byla snaha věnovat pozornost problematice vzájemných česko-polských stereotypů a možnostem jejich překonávání, zvláště ve výuce historie. Česká strana byla iniciativní v publikování prvních učebnicových analýz.¹

Procedurální záležitosti ustavení pracovní skupiny pro analýzu školních učebnic proběhly v letech 1995–1996, kdy byli jmenováni její organizátoři, za polskou stranu Andrzej Essen z Jagellonské univerzity v Krakově, za českou stranu Blažena Gracová z Ostravské univerzity.

Náplní činnosti pracovní skupiny se měla stát analýza současných českých a polských školních učebnic s cílem prozkoumat jejich vliv na utváření obrazu sousední země. Byla načrtnuta osnova, podle níž měli postupovat autoři obsahových analýz dějepisných učebnic. Zde byl upřesněn rovněž cíl práce – formulace doporučení pro obě strany, díky nimž měly být z obsahu učebnic eliminovány deformace a omyly přispívající k utváření či utvrzování předsudků a stereotypů. Předmětem výzkumu se měly stát jak školní učebnice, tak osnovy a metodické příručky. Kromě analýzy obrazu sousedního národa a státu v dějepisných učebnicích vlastní země se předpokládalo rovněž posouzení obrazu vlastního národa v dějepisných učebnicích sousedního státu. Současně se počítalo se vzájemnou výměnou nově vydávaných učebnic. Plánovalo se také uskutečnění anketového šetření, ověřujícího vliv dějepisných učebnic na vědomí studující mládeže.

Příležitostí k prezentaci prvních výsledků snažení se stala trutnovská vědecká konference *Česká a polská mládež o sobě*.² Na ní dominovala v roce 1995 zvolená tematika stereotypů, přímo související s činností nově zřizované pracovní skupiny. Z české strany byla zpracována analýza všech českých středoškolských učebnic a polských učebnic pro lycea všeobecného zaměření, doplněná závěry z vědomostních testů a anketových šetření a pod názvem *Obraz Čechů, Poláků a jejich minulosti u studující mládeže* publikována v roce 1998.³ Komise

¹ Blažena GRACOVÁ, *Polsko a Poláci v českých učebnicích dějepisu a občanské nauky*, stať byla 1995 publikována ve sborníku *Česká polonistika a polská bohemistika*.

² Říjen 1996, stejnojmenný sborník vydán až v roce 1998. Více viz Blažena GRACOVÁ, *Zpráva o činnosti pracovní skupiny pro analýzu školních učebnic Stále společné česko-polské komise humanitních věd při MŠMT České republiky a MEN Polské republiky*, in: *Česká polonistika a polská bohemistika na přelomu století*, Praha 2009, s. 295.

³ Blažena GRACOVÁ, *Obraz Čechů, Poláků a jejich minulosti u studující mládeže*, Ostrava 1998.

plánovala verifikaci analýz příslušnými odborníky pro jednotlivé vývojové etapy pro stanovení doporučení, určených jak autorům učebnic, recenzentům, tak učitelům a pochopitelně příslušným ministerstvům. Současně se zvažovalo rozšíření badatelského zájmu i na učebnice jiných vyučovacích předmětů, zejména mateřského jazyka, literatury a občanské výchovy. Činnost byla značně limitována nedostatkem finančních prostředků jak pro systematický nákup učebnic, tak pro realizaci empirického výzkumu.

Grantové prostředky (GA ČR) umožnily zopakovat v letech 1998–1999 anketové šetření v ČR a podstatně doplnit sbírku českých a zahraničních učebnic. Rovněž se podařilo rozšířit tým spolupracovníků, když se analýzu nejnovějších českých dějepisných učebnic určených pro ZŠ uvolil zpracovat Miloš Řezník. Navíc získání finančních prostředků z FRVŠ zajistilo rovněž spolupráci týmu studentek historie FF OU (nejvýraznější byl podíl Denisy Labischové) jak při analýzách učebnic, tak zejména při vyhodnocování dotazníkového průzkumu. Přitom bylo možno přistoupit ke komparativnímu výzkumu, který sledoval obrazy všech českých „sousedů“ a rovněž obrazy Čechů a Poláků v jejich učebnicích (kromě polských analyzovány učebnice slovenské, německé a rakouské).

Další prezentaci výsledků dosavadních aktivit umožnil mezinárodní pracovní seminář na téma *Školní výuka dějepisu a překonávání stereotypních obrazů sousedních národů*, který uspořádala katedra historie FF OU v závěru roku 1999 v Ostravě. Přednesené příspěvky byly publikovány v prvním díle stejnojmenného sborníku.⁴ Tvořily je jednak analýzy nejnovějších českých a polských dějepisných učebnic, jednak výsledky výzkumů historického vědomí realizovaného jak z české, tak z polské strany. Druhý díl sborníku pak přinášel analýzu komparativního dotazníkového šetření, umožňujícího srovnání obrazu Polska a Poláků ve vědomí studující mládeže s obrazy dalších českých sousedů. Závěry z tříleté činnosti pracovní skupiny a dílčí doporučení byla zařazena v podobě *Závěrečného shrnutí* v citovaném sborníku.

Vydávání nových učebních textů, školská reforma v Polsku a s ní spojená rychlá produkce nových materiálů vyvolávaly potřebu pokračovat v dosavadní práci. Rovněž kurikulární reforma v ČR vedla ke změnám, které se musely promítnout v produkci učebnic. Novým přístupem mělo být nahlížení problematiky česko-polské z hlediska evropského integračního procesu. I tímto směrem byla plánována další aktivita pracovní skupiny. Nedořešená stále zůstávala otázka financování činnosti.

V následujících letech se naskytlo několik dalších příležitostí k zveřejnění výsledků práce skupiny, mezinárodní konference *Fórum Jagello 2001* v Ostravě 2001 a sympóziu *Obraz Czecha w oczach Polaka i obraz Polaka w oczach Czecha* v českém centru ve Varšavě v květnu 2001. Přednesené příspěvky však nebyly publikovány.

Poskytnutí finančních prostředků prostřednictvím programu Kontakt MŠMT ČR vytvořilo podmínky pro řešení nových úkolů, zpracování analýz nejnovějších českých i polských učebnic⁵ a realizaci dotazníkového průzkumu historického vědomí studující mládeže jak v ČR (zde už potřetí), tak v PR (podruhé). Některé dílčí výsledky rozsáhlého průzkumu historického vědomí studující mládeže, který se ve spolupráci s didaktiky historie českých

⁴ Blažena GRACOVÁ, Richard PSÍK (eds.), *Školní výuka dějepisu a překonávání stereotypních obrazů sousedních národů* 1, 2, Ostrava 1999.

⁵ Monika BARCHANSKÁ, *Obraz Čechů, Poláků a jejich minulosti u studující mládeže*, Ostrava 2003. Diplomová práce; Dorota MITRĘGOVÁ, *Česká témata na stránkách nejnovějších polských dějepisných učebnic určených základnímu a středoškolskému vzdělání a jejich dopad ve vědomí mládeže*, Ostrava 2007. Diplomová práce.

i polských VŠ realizoval na přelomu let 2001–2002, byly publikovány ve sbornících z mezinárodních konferencí *Česká a polská historická tradice a její vztah k současnosti*⁶ a *Místo historie a úloha učitele při formování multikulturní společnosti*.⁷

Existence pracovní skupiny se stala jakousi záštitou systematické práce, jejímž výsledkem byla knižní publikace *Vědomosti a postoje české a polské studující mládeže*⁸ s komparativním záběrem, řada časopiseckých statí či příspěvků ve sbornících, ale také diplomových prací. Možnost publikování příspěvků polských odborníků poskytují ostravská *Historica*, stejně jako český výzkum dostal příležitost ke zveřejnění v katovickém sborníku *Wieki Stare i Nowe* i v časopise *Wiadomości historyczne*,⁹ nebo ve *Zborníku FHV UMB v Banské Bystrici*, ba i v německé publikaci *Die Tschechen und ihre Nachbarn. Studien zu Schulbuch und Schülerbewusstsein*.¹⁰

Zatímco česká část učebnicové komise se mohla prokázat řadou publikačních počinů, postupně slábl zájem polských ministerských úředníků, takže činnost komise i pracovní skupiny byla polským ministerstvem ukončena v roce 2006. Výzkum z české ani z polské strany tím ovšem nebyl přerušen a našel další příležitosti k publikování svých výsledků, mimo jiné v knize *Język – Szkoła – Przestrzeń / Jazyk – Szkoła – Prostor*.¹¹ Rovněž publikace z pravidelných Toruňských didaktických setkání poskytla prostor i pro české autory. Na tom posledním v roce 2013 byl představen dosavadní český výzkum učebnic, vědomostí a postojů studující mládeže i některých aspektů historického vědomí.¹²

Novou kapitolou v česko-polské spolupráci v této oblasti se pro velký zájem mnohých aktivistů bývalé komise i pracovní skupiny stala *Polsko-česká vědecká společnost*, jejíž členové se každoročně scházejí při příležitosti konání tematických konferencí. Ve dnech 24.–25. 5. 2013 se v Ostravě uskutečnila mezinárodní konference *Vzájemný obraz souseda v polských a českých školních učebnicích*. Dosavadní koncentrace na analýzy polských a českých dějepisných učebnic byla rozšířena i o edukační média jiných předmětů, a to české a polské literatury, občanské výchovy a geografie. Zde se také rozhodlo o potřebě intenzivnější spolupráce a o vytvoření pracovní skupiny pro analýzu školních učebnic, vedené Danutou Konieczkou-Śliwińską a Blaženou Gracovou. Členové pracovní skupiny se v dubnu 2014 v Poznani dohodli na zásadách její činnosti a stanovili si úkoly pro nejbližší období. Cílem bylo ujednotit

⁶ Dominik HRODEK (ed.), *Česká a polská historická tradice a její vztah k současnosti*, Sborník Ústavu českých dějin FF UK, řada A – Sborníky, svazek 1, Praha 2003.

⁷ Jaroslav VACULÍK, Jiří MIHOLA (eds.), *Místo historie a úloha učitele při formování multikulturní společnosti*, Sborník příspěvků z mezinárodní konference, Brno 2003.

⁸ Blažena GRACOVÁ, *Vědomosti a postoje české a polské studující mládeže*, Spisy FF OU 153/2004, Ostrava 2004.

⁹ Blažena GRACOVÁ, *Obraz dziejów Polski we współczesnych czeskich podręcznikach do nauczania historii, Wiadomości Historyczne*, 2009, 1, s. 24–34.

¹⁰ Blažena GRACOVÁ, *Das Wissen der tschechischen Schüler(innen) und Studierenden über Polen und Polen*, in: Heidrun DOLEZEL – Andreas HELMEDACH (Hrsg.), *Die Tschechen und ihre Nachbarn. Studien zu Schulbuch und Schülerbewusstsein. Studien zur internationalen Schulbuchforschung. Band 113*, Hannover 2006, s. 129–155; Denisa LABISCHOVÁ, *Das Polenbild im historischen Bewusstsein tschechischer Jugendlicher*, in: Heidrun DOLEZEL – Andreas HELMEDACH (Hrsg.), *Die Tschechen und ihre Nachbarn. Studien zu Schulbuch und Schüler Bewusstsein*, Hannover 2006, s. 157–169.

¹¹ Blažena GRACOVÁ, *Obraz polských dějin v současných českých dějepisných učebnicích*, in: *Język – Szkoła – Przestrzeń / Jazyk – Szkoła – Prostor*, Cieszyn 2012, s. 221–235; Denisa LABISCHOVÁ, *Obraz Polska a Poláků v očích žáků a učitelů českých škol (empirický výzkum historického vědomí)*, in: *Język – Szkoła – Przestrzeń / Jazyk – Szkoła – Prostor*, Cieszyn 2012, s. 236–246.

¹² Blažena GRACOVÁ, *Problémy a témata empirického výzkumu v didaktice dějepisu v České republice*, in: Stanisław ROŚZAK – Małgorzata STRZELECKA – Agnieszka WIECZOREK (eds.), *Toruńskie spotkania dydaktyczne X. Kierunki badań dydaktycznych. Kierunki zmian edukacji historycznej*, Toruń 2013, s. 48–58.

přístup při analýzách učebnic a zkvalitnit jejich metodiku, především v oborech, kde takové analýzy byly doposud výjimečné.

Tato monografie je prvním pokusem o komplexnější uchopení tématu, který zahrnuje interdisciplinární přístup k pojetí obrazu „druhého“ v českých a polských učebnicích a spojuje poznatky oborových didaktik sociálně humanitních předmětů, tedy dějepisu, literatury, základů společenských věd a geografie, v souladu s principy současného kurikula. Vzhledem k dlouhodobé pozornosti věnované obrazu souseda v učebnicích dějepisu je největší prostor vyhrazen výsledkům výzkumu v tomto oboru. Struktura publikace je vedena snahou o komplementaritu pohledu z české a polské strany.

Zdeněk Beneš osvětluje teoretické a metodologické koncepty výzkumu učebnic v obecnější rovině, a posléze je konkretizuje na příkladu dějepisné učebnice jako edukačního média a didakticko-historického textu.

Následují obsahové analýzy, přičemž Blažena Gracová volí komparativní pohled na nejnovější české a polské dějepisné učebnice prezentující historii 20. století, Agnieszka Chłosta-Sikorská představuje obraz české minulosti na stránkách několika sérií polských textů, František Čapka a Jaroslav Vaculík přibližují dvě řady učebnic nakladatelství Nová škola, na jejichž tvorbě první ze zmíněných autorů participoval.

Danuta Konieczka-Śliwińska mapuje stav polského výzkumu dějepisných učebnic ve vztahu k českému prostředí. Maciej Janik se zaměřuje na historické prameny z české minulosti nebo historie polsko-českých vztahů, využívané ve školní výuce dějepisu.

Problematiku obrazu Čechů a Poláků v dějepisných učebnicích vhodně doplňují výsledky empirických šetření, dokumentujících efekt školní výuky dějepisu i působení jiných faktorů, ovlivňujících podobu historického vědomí studující mládeže, a to kapitoly Denisy Labischové a Barbary Kubis.

Blok věnovaný analýzám učebnic české a polské literatury sestává z klíčových kapitol z pera Martina Tomáška a Piotra Szałaśného a doplňuje ho text Danuty Kocurek a Natalie Ruman, sledující aspekt multikulturality v základním edukačním médiu určenému výuce polského jazyka a literatury.

Obraz souseda v učebnicích výchovy k občanství, základů společenských věd a wiedzy o społeczeństwie představují Antonín Staněk a Barbara Grabowská. Kapitole Kordiana Gawlika a Zbigniewa Wolaka, mapující místo geografie v polském systému školního vzdělávání a představující česká témata v polských učebnicích geografie, odpovídá pojednání studentů magisterského studia, Lenky Kuthanové a Michala Gilla, sledující polská témata ve čtyřech českých učebních materiálech určených výuce zeměpisu.

Publikaci uzavírá kapitola Aliny Szczyrek-Boruty, která na zkoumanou problematiku nahlíží v širších souvislostech a propojuje teoretická východiska interkulturního vzdělávání s jejich praktickým dopadem na příkladu způsobů trávení volného času polské a české mládeže.

Blažena Gracová, Denisa Labischová